

Драган ЃАЛЕВСКИ

Институт за национална историја, Скопје

ВИЗАНТИСКАТА ДИПЛОМАТИЈА ВО ДЕЛАТА „ОГЛЕДАЛО ЗА ВЛАДЕТЕЛИТЕ“ (СРЕДИНА НА IX ПОЧЕТОК НА XI ВЕК)

Клучни зборови: Византиска Империја, византиска дипломатија, државништво, огледало на владетели, Константин VII Порфирогенит.

Апстракт: *Овој труд ќе се задржи на византиската дипломатија во периодот од средината на IX век па се до почетокот на XI век, поточно, на ракописите именувани денес во науката како „огледало за владетелите“ што во себе содржеле информации од поучен и советодавен карактер во однос на државништвото и вештината на владеењето, како и на прашањето колку и дали овие дела имале влијание на начинот на којшто византиските императори од овој период ги воделе меѓународните односи со другите држави и народи. Во тој контекст ќе се направи анализа на овие ракописи опфаќајќи го притоа и периодот пред средината на IX век, односно и сите оние што биле напишани се дотогаш поради фактот што и тие, исто така, би можеле да бидат извор на знаење за владетелите во однос на начинот како најдобро да се практикува власта и да се води политика, и колкаво било нивното влијание врз византиската дипломатија.*

Постојат значителен број византиски дела од поучен и советодавен карактер во однос на државништвото и вештината на владеењето кои, не само во историографијата, туку и во литературата, биле именувани со општиот термин „огледало за владетели“. Овој поим, кој за првпат се појавува во делото на хроничарот Годфри од Витербо во XII век и потоа бил преземен од подоцнежните средновековни западноевропски списи од овој вид, не е познато дека постоел во византиската книжевност. Всушност, утврдено е дека повеќето дела што се класифицирани под поимот „огледало за владетели“ не ги опфаќаат во исто време сите карактеристики на дефиницијата што била воспоставена во минатото од науката.¹ Иако

овој принцип на термилошко именување на византиските дела од поучна и пофална природа во последните неколку години е отфрлен и не се практикува,² сепак, поради фактот што во себе содржат определени совети и насоки што можат да се поврзат со државништвото и вештината на владеење, а преку неа и со аспектите поврзани со надворешната политика на една држава, со дипломатијата, тие ќе бидат перцепирани во тој контекст како еден хомоген литерарен жанр и прегледани согласно нивната важност.

Византиски ракописи што во себе содржат пофална, поттикнувачка, поучна и советодавна содржина се посведочени за време на милениумското постоење на државата, почнувајќи од доцноримскиот период, преку времето на македонската династија, Кекавмен и архиепископот Теофилакт Охридски од крајот на XI век,³ па сè до последната владејачка династија на Палеолозите. Меѓутоа, во овој случај, ќе бидат анализирани само оние дела што би можеле да имаат некакво влијание врз знаењето што го поседувала византиската власт (владетелот и неговите најблиски советници) во однос на државништвото помеѓу средината на IX и почетокот на XI век, но во контекст на надворешната политика и дипломатијата. Во оваа група на ракописи припаѓа говорот на епископот Синесиј од Кирена до императорот Аркадиј, говорот на Ѓаконот Агапет до Јустинијан I, потоа делото *Дијалогот за политичката наука*, но и пофалното слово на Павле Силентијарот, сите од доцнорим-

antine Genre or Academic Construct?“, *Graeco-Latina Brunensia* 22/1, Brno, 2017, 5-14.

² Ibid, 13-14.

³ *Совети и раскази од Кекавмен*, прев. Ј. Белчовски, Скопје, 2015, 242.1-274.12.; Theophylacte D'Achrida, *Discours, Traités, Poesies*, ed. P. Gautier, Tesalonique, 1980, 178-211.

¹ H. C. Bohrnová, “Mirrors for Princes: Genuine Byz-

скиот период. Други ракописи што би укажале на аспектите на византиското државништво се неколку векови постари од нив и потекнуваат од времето на Македонската династија. Како такви текстови се издвојуваат писмото на патријархот Фотиј до бугарскиот кнез Борис, потоа советите на императорот Василиј I до неговиот син и иден владетел, Лав VI Мудри, како и делото *За управување со империјата*, составено под будното око на Константин VII Порфирогенит.

Првото дело од оваа листа е говорот на Синесиј од Кирена со наслов *За империското владеење на автократорот Аркадиј* и бил составен за остварување на политичка цел.⁴ Тој во себе ги содржи пофалбите, советите и поуците што биле карактеристични за овој жанр и притоа ги опфаќа повеќето аспекти на државништвото и вештината на владеењето, на начин што тие можат да бидат поделени во засебни поглавја. Авторот се задржува на многубројните принципи кон што империската власт требало да се придржува и да се стреми за таа да биде гледана од поданиците како доблесна и праведна, понатаму, на улогата на армијата и војниците, на бирократијата, како и на тековните проблеми со кои се соочувала државата и како истите тие да се разрешат.⁵ Еден од пасусите на својот говор Синесиј специјално го наменува за совети поврзани со пратеништвата, кој ги прикажува како државна активност од највисока важност. Според неговото мислење „... амбасадите, колку што се свети во другите аспекти, во оваа врска тие се со најголема вредност. Осврнувајќи се на нив, императорот ќе го знае она што е далеку, не помалку од она што е близу, ниту, пак, предвидувањето за неговата империја ќе биде ограничена со сетилото за вид. Тој дури може да го подигне она што е паднато, иако тој не го гледа тоа, може да им дава подароци на народите во неволја и да им отпише државни товари на оние лица кои долго време стенкаат под нив. Тој ќе ја спречи војната што се заканува и ќе ја прекине војната што избувнала, исто така ќе приспособи се друго навреме, бидејќи преку корисноста на амбасадите ќе може, како богот, ‘да види и да слушне сè’. Ним нека им биде достапен, исто така

⁴ За Синесиј и неговото дело, но и за вистинската цел и за публиката за кои бил наменет неговиот говор, види А. Petkas, “The King in Words: Performance and Fictions in Synesius’ De Regno”, *American Journal of Philology* 139/1, Baltimore, 2018, 123-151.; T. D. Barnes, “Synesius in Constantinople”, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 27/1, Durham, 1986, 93-112.

⁵ *Synesii, Theodori Mopsuesteni, Arsenii, Patrologiae cursus completus, Series Graeca, Tomus LXVI*, ed. J. P. Migne, Paris, 1859, col.1053-1108.

‘нежен како татко’, без оглед дали доаѓаат одблизу или оддалеку, затоа што слушнав како Хомер еднаш засекогаш зборува за кралот што е во мир со себе“.⁶ Меѓутоа, Синесиј не говори специфично за пратеништвата испратени до другите држави и народи, односно за надворешната политика, или пак за пратеништвата испратени од странските владетели. Овој пасус, исто така, се однесува и за важноста на оние пратеништва што, слично како него, пристигнале во Константинопол од далечните региони на Империјата за да бидат примени од владетелот околу некаква државна работа. Во неговиот случај, целта била да добие олеснување на даночната политика за провинцијата Либија Супериор од каде што тој потекнувал.⁷

Овој политички поглед не постои кај Ѓаконот Агапет, Павле Силентијарот или кај анонимниот автор на *Дијалогот за политичката наука*.⁸ Овие автори, покрај пофалниот и поттикнувачкиот тон, се задржуваат на поуците и советите, но исто така изнесуваат и нивни размислувања, поврзани со државништвото и вештината на владеење. Иако Агапет во своето дело укажува дека владетелот требало да биде загрижен за сè што се однесува на Империјата,⁹ сепак, исто како и авторот на *Дијалогот*, тој се задржува единствено на внатрешните политики што требало императорот да ги следи за да би можела да просперира државата: почитување на законите, сузбивање на корупцијата, праведноста на даноците, грижа за администрацијата и за воените работи, и други слични потреби.¹⁰

Писмото што било испратено од патријархот Фотиј до бугарскиот владетел, претставува текст со дидактичка содржина, еден вид експозе на вистинската вера составено од општи водечки принципи кон кои Борис требало да се придржува како христијанин. Во него скоро и да нема други совети и инструкции поврзани со вештината на вла-

⁶ *Synesii*, col. 1100.

⁷ Petkas, “The King in Words”, 125. За политиката на провинциите и градовите да испраќаат специјални пратеници до императорот, види F. Millar, *The Emperor in the Roman World (31 BC-AD 337)*, London, 1977, 375-385, 410-420.; Werner Eck, “Diplomacy as part of the Administrative Process in the Roman Empire”, *Diplomats and Diplomacy in the Roman World*, ed. C. Eilers, Leiden, 2009, 193-207.

⁸ За овие дела и нивна детална анализа во *Three Political Voices from the Age of Justinian. Agapetus, Advice to the Emperor. Dialogue on Political Science. Paul the Silentiary, Description of Hagia Sophia*, tr. P. N. Bell, Liverpool, 2009, 148, 158.

⁹ *Three Political Voices*, 108.

¹⁰ Подетално за овие аспекти на теоријата на државништво види *Three Political Voices*, 109-110, 147-148, 158.

деењето освен оние што се од личен и религиски карактер. Надворешните односи и дипломатијата не се цел на авторот и тие се целосно изоставени во писмото, што е и очекувано, затоа што Борис во тој момент бил владетел кој бил неодамна покрстен и чие владеење требало да се насочи според христијанските норми.¹¹

Шеесет и шесте советодавни поглавја на императорот Василиј I до неговиот син и наследник на престолот Лав VI, претставуваат типичен претставник на византиските дела од овој вид. Текстот претставува збир на инструкции што биле соодветни и потребни за да би можел идниот владетел успешно да ја совлада вештината на владеење. Фокусот на советите и поуците е повеќе насочен кон претставување на карактерот на идеалниот христијански владетел и неговата практика на владеење, а помалку на совети од практична природа што биле директно поврзани со аспектите на државните работи, како законодавство, мито и корупција, даночна праведност, но и со империските службеници. Иако авторот на текстот говори за одржување на мирот, сепак, тоа се однесува на внатрешната државна политика, а не на надворешните односи.¹²

Според содржината *За управување со империјата* е целосно различно дело од другите. Наместо текст составен од совети каков треба да биде карактерот на идеалниот владетел, тој е повеќе прирачник со практични упатства составен, меѓу другото, од извештаи и документи од службеници поврзани со надворешната политика на државата, понатаму од многубројни податоци од етнографско и географско потекло, идеологија, како и од поблиската историја на околните народи, гледано од поглед на авторот. Исто така, се претпоставува дека ова дело до некаде ги прикажувало византиските етнографски традиции што постоеле во моментот на неговото составување именувањето како *origo gentis*.¹³ Поради разновидниот состав на информациите во *За управување со империјата*, кој е поделен во четири категории, научни-

¹¹ *Photii Constantinopolitani Patriarchae*, *Patrologiae cursus completus*, Series Graeca, t.CII, ed. J. P. Migne, Parisii, 1900, 627-695. За детална анализа на писмото кај L. Simeonova, *Diplomacy of the Letter and the Cross. Photios, Bulgaria and the Papacy, 860s – 880s*, Amsterdam, 1998, 112-152.

¹² *Leonis, Romanorum Imperatoris Augusti, cognomine Sapietis, opera quae reperiri potuerunt omnia*, *Patrologiae cursus completus*, Series Graeca, Tomus LXVI, ed. J. P. Migne, Paris, 1863, XXI-LVI.

¹³ A. Kaldellis, *Ethnography after Antiquity. Foreign Lands and Peoples in Byzantine Literature*, Philadelphia, 2013, 89, 92.

ците покажале исклучителен интерес за ова дело бидејќи тоа претставувало единствен текст кој се осврнува на најраната средновековна историја на Централна, Источна и Југоисточна Европа.¹⁴ Во тој контекст, ова дело на Порфиригенит предизвикува многубројни дебати, и тоа најмногу за неговите историски и етнографски аспекти поврзани со Словените и нивната миграција на источниот брег на Јадранското Море, од што има произлезено значителен број на научни трудови.¹⁵

Една од причините зошто ова дело било дел од групата дидактички текстови не е само неговиот оригинален наслов кој гласи *Константин, вечен император на Римјаните во Христа, до неговиот син Роман, крунисан од Бога и роден во Пурпур*, туку и изјавата на авторот дека ова неговото дело е, во суштина, еден вид доктрина, збир на учења и инструкции, за да може личноста за која е наменето "...вешто да го држи кормилото на власта".¹⁶ Дополнителна потврда е дадениот совет дека владетелот мора да проучи што е познато за поблиските и подалечните нации, за да може да ја разбере "...разликата помеѓу другите народи, нивното потекло и обичаите и начинот на живот, како и положбата и климата на земјата во која живеат, и нејзиниот географски опис и мерење, и згора на тоа, во врска со настаните што се случиле во различни периоди помеѓу Римјаните и различните народи; [но и] разликата помеѓу секој од овие народи, и како или да се третираат и да се помират со нив, или да се војува и да им се спротивставува".¹⁷

¹⁴ За поделбата на категории види J. Howard-Johnston, "The De administrando imperio: A Re-examination of the Text and a Re-evaluation of its evidence about the Rus", *Les centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient*, ed. M. Kazanski, A. Nercessian and C. Zuckermann, Paris, 2000, 304, 310-314.

¹⁵ Во однос на истражувањето и проучувањето на самото дело *За управување со империјата* научните трудови што постојат се премногу за да се набројат. Околу дебатата поврзана со Словените од западниот дел од Балканот ќе издвојам само неколку, како H. Gračanin and J. Škrkulja, "Refashioning of Historical Reality: Three stories by Constantine VII Porphyrogenitus and the Early Medieval history of Croatia", *Samuel's State and Byzantium: History, Legend, Tradition, Heritage, Proceedings of the Interantional Symposium "Days of Justinian I", Skopje, 17-18 October, 2014*, ed. M. B. Panov, Skopje, 2015, 24-34.; D. Dzino, "'Becoming Slav, 'Becoming Croat': New Approaches in research of identities in post-Roman Illyricum", *Hortus Artium Medievalium* 14, Zagreb, 2008, 195-205.; T. Živković, "An Unknown Source of Constantine Porphyrogenitus", *Byzantinoslavica* 68/1, Prague, 2010, 129-143.

¹⁶ *DAI*, prooimion.9-10, 12.

¹⁷ *Ibid*, prooimion.19-27.

На неколку пати е веќе укажано дека во однос на другите ракописи *За управување со империјата* претставува уникатно и оригинално дело бидејќи изнесува информации што целосно се однесуваат на византиската надворешна политика и дипломатија.¹⁸ Фактот што овој документ не е спомнат во делата на други автори, веројатно е поради тоа што тој им бил достапен само на ограничен број луѓе кои биле високо во хиерархијата на државата¹⁹ и содржел знаење кое не требало да му биде достапно на секого, затоа што имало моќ да ги заплаши околните народи.²⁰ Причината за неговото составување, по сè изгледа е во тоа што надворешните односи влегувале во доменот на личните должности на *василевсот* и покрај тоа што значителен дел од должностите ги извршувале службениците од институциите што биле задолжени за оваа државна работа.²¹

Иако самиот автор наведува дека целта за составување на ова дело било да изнесе релевантни информации и практични совети кои би му овозможиле на идниот владетел успешно водење на надворешната политика, сепак, провејува мислење дека тој не успеал да ја оствари оваа негова идеја онака како што ја имал замислено.²² Се укажува дека од дидактички аспект трактатот не бил од корист затоа што иако во него имало информации за

централната улога на Печенезите во политиката на Црноморскиот регион, или пак, приказ на неодамнешните односи со државите од Кавказот, сепак, најголемиот дел од нив немале современа важност за тековната дипломатија, а исто така советите не биле од практична природа. Она за што единствено служело делото било да ја зајакне византиската империска хегемонија кај клиент-државите, особено на Балканот и во Кавкаскиот регион.²³ Според други, тоа било составено со јасна политичка намера, да се наметнат „историски“ права на Византиската Империја над областите што биле од политички интерес, односно, една од целите била преку воспоставување на деликатна дипломатска мрежа да помогне во етаблирањето на византиската *екумена*, за разлика од безграничниот римски империјализам, и *комонвелтот* на народи кој би бил поврзан преку Христијанството и признавањето на првенството на византискиот владетел заснован на политичката идеологија за универзална христијанска империја.²⁴

Меѓутоа, иако постоело определено несовпаѓање помеѓу наведените цели на авторот и содржината на *За управување со империјата*, сепак, од друга страна се потенцира дека тоа, всушност, претставувало последица од непостоењето на класична традиција за пишување на трактати поврзани со теоријата и практиката на водење и спроведување на меѓународни односи, како што имало за војувањето и воената стратегија,²⁵ а знаењето што го составил Порфириогенит, всушност го открил со помош на сопствената мудрост.²⁶ Ова дело, се укажува понатаму, изнесува информации не само за специјалната поврзаност на императорот со дипломатијата, туку, меѓу другото, и за употребата на поблиското и подалечното минато, но и древноста на државата, како и други дополнителни аргументи и основи за наметнување на политичка хегемонија од Византијците во реалните, прагматични односи со странците, но и да оневозможи наметнување на друг авторитет во регионите каде што тие имале свои интереси, како на пример Јужна Италија, Балканскиот Полуостров, Црноморската степа и Кавказ. Она што можело да се забележи е целосно отсуство на некои држави и региони, како и делумно политич-

¹⁸ J. Shepard, “Soldiers, missionaries and diplomacy under Gibbon’s eyes“, *Edward Gibbon and Empire*, ed. R. McKitterick and R. Quinault, Cambridge, 2002, 91-92.; P. Komatina, “Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio and the Byzantine Historiography of the mid-10th Century“, *Zbornik radova vizantološkog instituta* 56, Beograd, 2019, 40-46.; Gračanin and Škrkulja, “Refashioning of Historical Reality“, 25-27.; Kaldellis, *Ethnography after antiquity*, 88.

¹⁹ *DAI*, 16-17. Види и Shepard, “Soldiers, missionaries and diplomacy“, 93.; Gračanin and Škrkulja, “Refashioning of Historical Reality“, 26.

²⁰ *DAI*, prooimion.27-31.

²¹ Меѓу многуте дела, за доцноантичкиот период види А. Н. М. Jones, *The Later Roman Empire 284-602. A Social, Economic and Administrative survey. Vol. I*, Oxford, 1964, 321.; E. Nechaeva, *Embassies-Negotiations-Gifts. System of East Roman Diplomacy in Late Antiquity*, Stuttgart, 2014, 23-24. За средновековниот период, меѓу другите, види *Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus*, ed. Immanuel Bekker, Bonn, 1838, 448.15-449.3.; J. F. Haldon trans., *Constantine Porphyrogenitus, Three Treaties on Imperial Military Expeditions*, Wien, 1990, C.275-277, 406.

²² Види J. Shepard, “Byzantine diplomacy, A.D. 800-1204: means and ends“, *Byzantine diplomacy: Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, ed. J. Shepard, and S. Franklin, Aldershot, 1992, 66.

²³ Kaldellis, *Ethnography after antiquity*, 88-89.; *DAI Volume II*, 3-4.

²⁴ Dzino, “‘Becoming Slav, ‘Becoming Croat’“, 198.; Gračanin and Škrkulja, “Refashioning of Historical Reality“, 26.; Kaldellis, *Ethnography after antiquity*, 90.

²⁵ Shepard, “Soldiers, missionaries and diplomacy“, 91.; Howard-Johnston, “The De administrando imperio“, 304.

²⁶ *DAI*, prooimion.24-25.

ко занемарување на Исламскиот свет од времето на Константин VII Порфирогенит, иако постои и мислење дека во неговиот трактат тој го опфатил и Исламскиот свет од неговото современие. Но, и покрај многубројната недоследност во многу негови аспекти, сепак се укажува дека *За управување на империјата* претставувал дипломатски прирачник со совети, знаење и практични лекции за тоа како требало успешно да се одржуваат политичките односи со соседните земји и народи.²⁷

За управување со империјата претставува повеќеаспектно проучувано дело, со фокус на истражување од тоа колку автори имал текстот и кои биле тие,²⁸ преку сеопфатна анализа на неговата комплексна со информации содржина, па сè до неговата поврзаност со други ракописи.²⁹ Основната причина зошто овој текст бил составен под покровителство и директен надзор на императорот Константин VII Порфирогенит е во тоа што, веројатно, исто како и во доцноримскиот период, дипломатијата претставувала лична обврска на владетелот.³⁰ Континуитетот што го прикажува ова дело во надворешната политика со овој период, па дури и со периодот пред него, може да се забележи и преку вклучувањето во неговите редови на различни информации што биле дел од етнографијата и географијата, бидејќи тие биле често користени и од Римската држава во нејзината надворешна политика. Исто така, често се потенцира практичноста на ова дело во сферата на дипломатијата, како некаква колекција на брифинг мате-

²⁷ Подетално кај Shepard, "Soldiers, missionaries and diplomacy", 93-98.; Howard-Johnston, "The De administrando imperio", 306-307, 314-321.; Gračanin and Škrkulja, "Refashioning of Historical Reality", 25, 27. Види исто така и Kaldellis, *Etnography after antiquity*, 88. Дека Исламскиот свет од времето на современие то бил опфатен во делото на Порфирогенит, види Komatina, "Constantine Porphyrogenitus", 42-43.

²⁸ За тоа кој бил авторот, односно авторите на ова дело види A. S. Schavelev, "Treatise De Administrando Imperio by Emperor Constantine VII Porphyrogenitus: Date of the Paris. gr. 2009 Copy, Years of Compiling of the Original Codex, and a Hypothesis about the Number of Authors", *Studia Ceranea* 9, Łódź, 2019, 681-704.; I. Ševčenko, "Re-reading Constantine Porphyrogenitus", *Byzantine diplomacy: Papers from the Twentieth-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, ed. J. Shepard and S. Franklin, Aldershot, 1992), 167-196.; Howard-Johnston, "The De administrando imperio", 321-327.; A. Németh, *The Excerpta Constantiniana and the Byzantine Appropriation of the Past*, Cambridge, 2018, 131-132.; Komatina, "Constantine Porphyrogenitus", 58.

²⁹ Komatina, "Constantine Porphyrogenitus", 42-62.

³⁰ Shepard, "Soldiers, missionaries and diplomacy", 93-94.

ријали строго наменети за преговори, пропаганда и други односи со странските владетели.³¹ Византиските дипломатски кореспонденции,³² како и извештајот на Лјутпранд од Кремона за неговиот втор дипломатски престој во Константинопол,³³ всушност, потврдуваат дека многубројните *origo gentis*, потоа историските факти, како и разните други приказни (без разлика дали сите тие биле веродостојни, погрешни, видоизменети или создадени со некаква политичка цел), а се составен дел и од *За управување со империјата*, биле практично применувани во надворешната политика.

Без разлика на различните перцепции во науката, сепак, дидактичкото дело *За управување со империјата*, како и секој друг релевантен автентичен текст, во основа претставува одраз на луѓето и на времето кога ова дело било составено. Што се однесува до дипломатијата, тоа укажува не само за светогледот на авторот и за неговото знаење, туку и за погледите и ставовите на државата и на луѓето во власта околу тоа што било сметано како релевантно во однос на надворешните односи и за остварувањето на политичките цели. Оттука, за да може подобро да се увиди важноста што, по сè изгледа, го имала *За управување со империјата* за византиските дипломатски практики, ова дело не треба да се гледа одвоено, туку само во контекст со други извори, како теоретски трактати, кореспонденција или хроники што во себе содржат фрагментарни информации кои известуваат за дипломатијата на Византиската Империја.

Од сите овие дидактички дела, доколку се издвои еден дел од говорот на Синесиј од Кирена, само *За управување со империјата* целосно е насочено кон проблемите на надворешната политика. Иако постои можност оваа проблематика да ја имал засега и анонимниот автор на *Дијалогот за политичката наука*, сепак, неговата фрагментирана состојба и деловите што опстоиле не не наведуваат на еден таков заклучок.³⁴ Дури и *Стра-*

³¹ Howard-Johnston, "The De administrando imperio", 319.; Shepard, "Soldiers, missionaries and diplomacy", 98.; B. A. Todorov, "Byzantine myths of origins and their functions", *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 2/4, Saint Petersburg, 2008, 66.

³² За еден таков пример види во Nicholas I Patriarch of Constantinople, *Letters*, ed. and tr. by L. G. Westerink and R. J. H. Jenkins, Washington D.C., 5, 128-143.

³³ *The Complete Works of Liudprand of Cremona*, tr. P. Squartiti, Washington D.C., 270.

³⁴ Дополнително, како што укажува A. Kaldellis, *The Byzantine Republic. People and Power in New Rome*, Cambridge and London, 2015, 4, *Дијалогот за политичката наука* е уникатно дело чиешто ниво на влијание во византиското општество е непознато бидејќи не може да се спореди со друг, сличен, текст од истиот период.

тегиконот на Кекавмен, кој е напишан во втората половина на XI век, иако има одделно поглавје наменето за совети кон *василевсот*, сепак, и тој не се осврнува на надворешната политика.³⁵ Но дека дипломатијата сепак била во фокусот барем кај некои од учените луѓе, доказ е поглавјето *За пратеништвата*, кое е составен дел од неколку ракописи и во целост се однесува на надворешните односи на државата.³⁶ Поточно, тоа се задржува на амбасадите што пристигнувале во византиската престолнина, но и на пратениците што власта ги испраќала на мисија во странство. Ова се забележува уште од првата реченица, од која може да се претпостави дека авторот се чини бил запознаен со надворешната политика, односно, со функцијата на амбасадите. Поглавјето започнува со информацијата дека „...пратеништвата се испратени од нас или до нас. Тие што се испратени до нас треба да бидат примени чесно и великодушно, зошто сите се однесуваат кон пратениците со почит“. Во однос на амбасадорите што византиската власт ги испраќала во странство, тие требало да бидат „...луѓе што биле познати по својата побожност, кои никогаш не биле обвинети за некакво злосторство или јавно осудени“.³⁷ Понатаму, тој ги советува властите како да се однесуваат со пратениците доколку тие „...доаѓаат од многу далечна земја, и други народи живеат меѓу нас, тогаш ние можеме да им покажеме во нашата земја што сакаме. Ние може да дејствуваме на сличен начин ако нивната земја е лоцирана веднаш до нас, но е многу послаба. Но ако тие се многу посупериорни од нас, било во големината на нивната војска или нивната храброст, тогаш ние не треба да им го свртуваме вниманието кон нашето богатство или убавината на нашите жени, туку да го истакнеме бројот на нашите луѓе, исполаноста на нашите оружја и висината на нашите сидини“.³⁸

Севкупно земено, причината за слабата присутност во дидактичките дела, но и за слабото внимание што надворешната политика ја имала во проучувањата на учените луѓе од овој период, по сè изгледа, треба да се бара во фактот што дипломатијата влегувала во личниот домен на владетелот, со што оваа вештина на државништво не претставувала предмет од поширок интерес во општеството, туку веројатно останувала ограничена на византискиот император и неговите

³⁵ Кекавмен, 243-267.

³⁶ D. Lee and J. Shepard, “A Double Life: Placing the Peri Presbeon”, *Byzantinoslavica* 52, Prague, 1991, 15-25.

³⁷ On Strategy, *Three Byzantine Military Treatises*, ed. and tr. G. T. Dennis, Washington D.C., 1985, 43.3-5, 43.14-15.

³⁸ Ibid, 43.7-13.

најблиски соработници задолжени за овие државни работи. Ова било резултат на тоа што меѓудржавните односи во средниот век се разликуваат од односите што постојат во современиот свет, а кои се резултат на повеќе вековен цивилизационски развој. Луѓето од средновековието не биле запознаени со аспектите на дипломатијата онака како што ние денес ја знаеме и ја поимаме. Таа била повеќе гледана како исклучок од нормалните општествени случувања отколку како норма. Типичен пример дека во минатото постоела различна перцепција во однос на меѓудржавната политика и дипломатијата е реакцијата на фатимидскиот калиф Ал-Му’из. На барањето што му го доставил византискиот амбасадор, кој бил испратен од Константин VII Порфирогенит во 957-958 г., да испрати пратеник до неговиот владетел, исто како што тој редовно во минатото испраќал до него пратеници, а калифот притоа не испратил ниеден, Ал-Му’из на тоа му одговорил: „Народите испраќаат амбасадори до други народи за една од следниве две причини: или затоа што имаат потреба од нешто или поради тоа што имаат должност кон лицето кон кое тие го имале испратено амбасадорот. Ние не знаеме, фала му на Бога, дека ние имаме потреба од твојот господар или дека на кој било начин сме должни кон него“.³⁹

Од молкот во делата „огледало за владетелите“ во однос на дипломатијата може да се заклучи дека во рамките на константинополските интелектуални кругови не циркулирала некаква идеја или замисла поврзани со она што ние денес го подразбираме под поимот меѓународни односи. Уште повеќе, недостигот од информации го потврдува фактот дека дипломатијата се наоѓала целосно во областа на императорските лични задолженија и освен неколкуте најблиски соработници таа била надвор од погледот на империската образована елита. Меѓутоа, колку и да не е јасно уочлив на прв поглед во дидактичките дела, сепак, различниот однос на Византијците и на нивната власт спрема надворешните односи и дипломатијата во споредба со другите средновековни држави и народи, практика што е потврдена и од самиот фатимидски калиф Ал-Му’из, е она што, всушност, ја правело разликата помеѓу Византиската Империја и другите политички ентитети, одигрувајќи притоа исклучително значајна улога за нејзиното милениумско егзистирање.

³⁹ al-Nu’man, tr. S. M. Stern, “An embassy of the Byzantine emperor to the Fatimid Caliph al-Mu’izz”, *Byzantion* 20, Bruxelles, 1950, 247-248.

Dragan ĐALEVSKI

**BYZANTINE DIPLOMACY IN THE WORKS “MIRROR FOR PRINCES”
(MIDDLE OF IX BEGINNING OF XI CENTURY)**

Summary

There are a considerable number of Byzantine works of didactical and advisory character in relation to statecraft and the art of governing which, not only in historiography but also in literature, have been referred to by the general term “Mirror for Princes”. Byzantine manuscripts that contain laudatory, hortatory, didactical and advisory content are attested during the millennial existence of the Empire, starting from the late Roman period, through the time of the Macedonian dynasty, thru the works of Kekaumenos and the archbishop Theophylact of Ochrid from the end of the XI century until the last ruling dynasty of the Palaeologus. Of all these didactic works, if we

single out only a part of Synesius of Cyrene speech, only *De Administrando Imperio* is entirely focused on the problems of foreign policy. From the silence in the works “Mirror for Princes” regarding diplomacy, it can be concluded that within the intellectual circles of Constantinople any idea or thought related to what we mean today by the term international relations did not circulate. Moreover, this lack of information confirms the fact that diplomacy was entirely in the realm of Emperor’s personal duties and, apart from a few close associates, it was beyond the view of the imperial educated elite.

